

ДОКТОР АНАСТАСИЯ ГОЛОВИНА КАТО ПСИХОТЕРАПЕВТ

Калчо К. Калчев

DR. ANASTASIYA GOLOVINA AS A PSYCHOTHERAPIST

Kalcho K. Kalchev

Abstract: *The article contains factual details about the scientific activities of the first Bulgarian female doctor, related to research into and treatment of psychiatric disorders in Europe. Dr. Golovina's activities started with her intense clinical practice as a general practitioner. The profound knowledge that she had gained in Paris made it possible for her to start treating psychiatric disorders, which set a precedent in European medical practice.*

Keywords: *psychiatric units in Varna and Veliko Tarnovo; medical journals; personal contacts with colleagues; publishing in medical research; the moral duty of a mother; working with Western European and Russian medical literature; reflections on the social status of wives.*

Завръщането към повторно интерпретиране на аспекти от една персоналистична проблематика из миналото на следосвобожденската българска култура би имало смисъл, само ако интерпретаторът би могъл да каже нещо ново във фактологичен или оценъчен план. Или пък, ако ревизира по-раншни свои тэзи и постановки. А написаното от нас като монография преди повече от 20 години [Калчев, К. К. 1996], пък и изнесеното доста преди това от К. А. Поглубко във фактологичен план, по ред съображения не можеше да осветли всички ракурси от многостранната и изключително динамична дейност на първата българска лекарка с висше медицинско западноевропейско образование. Нека не забравяме и знаменателния факт, че тя е първата у нас, а с голяма доза сигурност и в Европа, жена лекар, дръзнала да се занимава с психични болести. Ето защо намираме, че недоизказаните (или само бегло засегнати) страни от научнопублицистичната, пък и терапевтичната, дейност на родената и израсла в руска Бесарабия жена, оставила най-дълбоки следи в миналото на българската психиатрична наука, би следвало да бъдат допълнително изяснени, редом с други премълчани или малко известни факти от биографично естество.

Когато след пожара във Варненската болница през август 1888 г. [Русев, д-р М. 1904, с. 75] д-р Анастасия Головина е назначена за завеждащ Психиатричното отделение, което като материално-техническа база варненските управляващи оставят в „старата“ сграда, първоразрядната болница в черноморския

град има още две отделения – терапевтично и хирургично. Тук му е мястото да посочим, че варненското психиатрично отделение е най-старото в Княжество-то – то започва да функционира през 1880 г. Такова в София бива разкрито на 1 януари 1887 г. като първо по ред от петте отделения на Александровска болница [Миленков, К. 1981, с. 313]¹.

Ако прилагаме точен исторически критерий, би следвало да кажем, че към 1880 г. това е оптимално най-приемливата структура на едно първоразрядно медицинско здравно заведение, имащо за цел да възстановява здравето на болни не само от Варненския регион, но и от страната. Тази структура е съобразена в голяма степен с равнището на развитие на медицинската наука и практика не само у нас, но и изобщо. Защото в *хирургичните отделения* би следвало при тогавашните условия да се лекуват предимно пациенти по коремна, по лицево-челюстна и частично такива по пластична хирургия. По онова време кардиохирургията и неврохирургията са все още в ранен фазис на оформяне и развитие. Що се касае до *терапевтичните отделения* в България, те са най-широкоспектърни по отношение лечението на т.нар. вътрешни болести, т.е. заболявания, изучавани днес от специалности като гастроентерологията, дерматологията, ендокринологията, инфектологията, кардиологията, неврологията, нефрологията, ортопедията, патоанатомията, пулмологията, ревматологията, токсикологията, урологията и пр. По-късно ще се развият и достигнат висоти и такива медицински науки като венерологията, гинекологията, кардиохирургията, микробиологията, офталмологията, физиотерапията, хематологията и др. С други думи от постъпването си на работа (пролетта на 1887 г.) до началото на 1889 г., а след това и от 1890 г., когато междуременно е назначена и за временно изпълняващ длъжността „общински лекар“, д-р Головина, имаща общо взето скромнен клиничен опит от Търново и София през 1879 и 1880–1881 г., а също и през 1883 и 1885 г. по време на войната със Сърбия, на практика е започнала работа във Варненската болница преди всичко като ординатор по обща медицина. (Ординатор е тя и по време на „пловдивския“ си стаж през 1888 г. при някогашния съратник на Г. С. Раковски и Васил Левски д-р Рашко Петров). Следователно по личностно убеждение, а не по принуждение, тя се занимава с всякакви медицински казуси, опитът от които по собствена преценка обобщава в статии и материали, публикувани на първо време главно във варненското „Медицинско списание“ (ред. д-р А. Пюсдюлиев) и софийския журнал „Медицински сборник“ (д-р Л. Серафимов, д-р И. Михайлов). Като нейно преимущество пред голяма част от останалите ѝ колеги е владееенето на стенографията още от кишиневските ѝ години на ранната младост.

От 1889 г. насетне в практиката, а и в научната и научнопопулярната ѝ дейност, все по-често заема място изясняването на проблемите на психичните

---

¹ В учебното помагало „Психиатрия“ на авторския колектив, в който влизат Хр. Христов, Т. Ташев и Й. Стоименов видимо се изключва значително по-ранното Психиатрично отделение във Варна [Христов, Хр., Т. Ташев, Й. Стоименов и др. 1988, с. 18].

заболявания и тяхната терапия, без да се изоставят без внимание и други аспекти на медицината. Ето защо оставеното от нея по страниците на посочените, пък и на други с по-общ профил списания, както и в колоните на вестниците (напр. „Свобода“), днес можем да разглеждаме като сериозна източникова база за съждения и обобщения. Написаното до 1888 г. включително като материал рядко има конкретен психотерапевтичен профил. Но и когато го има, то представлява крачка по пътя към науката. В същото време недостатъчното познаване на някои постижения на научната медицина в отделни случаи е ограничавало възможностите за лечение, което е давало възможност на д-р Головина да изразява и негативно отношение към въздействията на „попове и калугери“ [Миленков, К. 1985, с. 182].

Ако до 1889 г. предмет на научното внимание на бившата княжеска сътрудница и от 1887 г. редови лекар на Варненското медицинско дружество са били нейни статии като „Изследване на тухædema“ [Головина, А. 1887], в които само косвено се визират психични разстройства, след това вниманието попада върху проблеми от фундаментално естество като „Имат ли право и нашите душевно болни за внимание към тях“, и то във вестника на управляващите [Свобода, № 353, 355, 356, 367, април 1890 и сл.]. Тук може да допуснем, че с този материал като че ли се подготвя *т.нар. обществено мнение* към една по-голяма толерантност спрямо психично болните. След това в почти ежедневния вестник на народнолибералите ще се публикуват различни по обем статии като „Образцово заведение за душевноболните Алт Шербиц в Саксония“ [Свобода, № 375, 4 юли 1890], „Климатическият курорт Юдендорф“ [Свобода, № 377, 11 юли 1890], „Далдорф при Берлин, лечебница за душевно болни“ [Свобода, № 387, 17 авг. 1890], „Предпазване от душевни болести“ [Свобода, № 496, 1891], „За нашите лудници“ [Свобода, № 579, 595, 22 юли, 12 авг. 1891]. С тях се цели да се ориентира вниманието на читателската общност, заедно с екипа на в. „Свобода“, и спрямо други издания, отзивчиви към здравно-медицинската тематика. Появяват се материали като „Електротерапия при душевните болести“ [Головина, А. 1891а], „За пиянството и неговото вредително влияние върху нервната система“ [Свобода, № 531, 22 май 1891; № 535, 27 май 1891; № 538, 31 май 1891 и сл.], „За спиритизма в свръска с душевните болести“ [Головина, А. 1891б]. Към същата група можем да отнесем и такава обществена изява на лекарския дълг като есенната публична сказка (1891 г.) по проблемите на хипнозата.

От съвременна гледна точка би било обаче неадекватно евентуалното очакване за доминация на психиатричната проблематика в активността на д-р А. Головина в цялостното ѝ научнопублицистично творчество, особено през „варненския“ период до 1893 г. Не следва да се забравя, че освен организаторската ѝ и терапевтична дейност в отделението, тя не може изведнъж да се изолира от актуалните проблеми на здравната профилактика в града и страната, както и да пренебрегне задълженията си като общински лекар. Затова и ще прочетем още немалко статии върху инфекциозните болести и тяхното лечение (скарлатина, туберкулоза, холера и пр.), материали по хидротерапия и курорто-

лечение, информации за организационния живот на лекарското съсловие в Европа. Над всички тях се извисява обаче обстоятелственият обзор за развитието на българското санитарно и медицинско дело от Освобождението до 1889 г., намерил прием в „Бѣлое врачевой Россіи“ на руския професор Л. Ф. Змейов. Ще посочим и още един фактор, влияещ сериозно задържащо върху публицистичната активност на отскоро завеждащата Психиатричното отделение във Варна, изпълняваща в същото време функциите и на главен общински лекар на най-големия черноморски град. (Приблизително точна картина, представена от нея, за здравето на варненските жители за 1889 г. можем да открием и днес във „Варненски общински вестник“ [Варненски общински вестник, бр. 5–6, 13 февр. 1890].)

Като че ли най-силно стопиращо въздействие през варненския период от научно-просветната дейност из областта на психиатрията оказва изпълнението на материнския дълг от страна на близо 40-годишната д-р А. Головина. През пролетта на 1890 г., заедно със съпруга си, тя взема решение за осиновяване на едно шестмесечно бебе сирак Георги Велев, родено в гр. Калофер. Припомняме, че родом от Калофер е преселилият се в Бесарабия в началото на ХІХ в. неин дядо по майчина линия Калчо Минков. А през 1890 г., век по-късно, внучката на някогашния бесарабски овцевъд, а след това и знатен кишиневски търговец, д-р Головина (която е наясно със здравния си статус и с невъзможността да стане някога майка), осиновява 6-месечния Георги Велев от Кланковия род, имайки ясна представа за трудностите на късното материнство. Понеже за нея и за съпруга ѝ сред варненската общественост има едно изградено мнение, че и двамата са по народност руси, за да „оправдаят“ очакванията на съгражданите си, а и в знак на това, че те – бившите сътрудници на княз Александър І – действително са поклонници, а не противници на Русия изобщо, единодушно вземат решение на некръстеното още бебе да дадат руското име **Юрий**. Малкото дете изисква твърде много внимание и грижи, които възрастната майка отдава с ясното разбиране, че трябва да ограничи в някаква степен научно-публицистичната активност, запазвайки най-напред практическата работа като терапевт и като организатор на работата в отделението.

И майчинството обаче, което предполага още и възстановяване на някогашните познания като педиатър, се упражнява в една изключително неблагоприятна макро- и микросреда. Ясна представа за това дава едно лично писмо, писано от д-р Головина на 30 януари 1890 г., чийто адресат е премиерът на страната, всесилният Ст. Стамболов, с когото са отдавна лични познати. От писмото узнаваме, че веднага с разкриването на заговора на майор К. Паница, нейният колега и главен управител на болницата д-р Ангел Пюскилиев решил да „прокара своя дерт“ против самата нея, наклеветявайки я в политическо интригантство [НА – БАН, ф. 19К, а.е. 292, л. 1–2]. За да отбие евентуални подозрения в свое и на съпруга си съпричастие в заговорничество², авторката на писмото обругава

² Относно близостта между К. Паница и Ал. Головин през 1885 г. виж публикацииите на Й. Митев и Хр. Христов [Митев, Й. 1985, с. 194; Христов, Хр. 1948, с. 72], а относно процеса срещу майор К. Паница – публикациите през последните десети-

Паница, приписвайки му заговорнически идеи срещу самия княз Батенберг, чиито ревностни защитници двамата със съпруга си всякога открито са били. Със сигурност, знаейки за резервите на всесилния Стамболов спрямо поддържането на писмовни връзки с абдикиралия вече княз, д-р Головина без никакви доказателства вмениява на колегата си от Варна оклеветяване на себе си и семейството на политическа основа: „С д-р Пюскюлиев до последно време бяхме добри приятели, но откогато аз придобих тук доста добра клиентела и особено откогато мен, а не него, градският съвет покани за градски лекар, той почна да ме „гони“, както е гонил преди мен по лични дертове... мнозина други, от които безхарактерни хора преминаха даже в радославовия лагер само по тези причини“ [НА – БАН, ф.19К, а.е. 292, л. 1]. Д-р Головина е била във Варна домашен лекар и на брата на майор К. Паница, а това обстоятелство било използвано от нейния колега д-р Пюскюлиев, за да въздейства на окръжния управител И. Драсов да разпореди провеждането на обиск в дома на семейството. Накрая подателката моли, ако се получи донесение против нея или съпруга ѝ, лично Ст. Стамболов да разпореди проверка от честни и безпристрастни служители.

Писмото е заредено с огнедишащ егоцентризъм, който издава и оформени вече антагонистични отношения с така силно уважавания доскоро управител на Варненската държавна болница. Не толкова отдавна, на 23 август 1889 г., д-р Головина, като отлично запозната с проблемите на медицината в България, е изпратила обстоятелствена статия за издаваната в руската столица книга от професора по история на медицината Л. Ф. Змейов (1831–1901 г.), познат вече на интересуващата се от проблемите на медицината читателска публика: в началото на есента на 1887 г. д-р А. Головина е превела и публикувала по страниците на варненското „Медицинско списание“ негова статия за „Топлите минерални извори в България“. Само две години по-късно, независимо от още повече влошените двустранни отношения между България и Русия, в Санкт Петербург в специално „Прибавление“ към книгата си „Былое врачебной России“ Л. Змейов дава място за обширната статия на варненската градска лекарка д-р А. Головина. В статията – пръв материал за следосвобожденското минало на българската медицина – има не само крайно обобщителни данни за медицината в България за периода след 1878 г., но в конкретика се говори и за здравно-хигиенния статус на тогавашния българин, за лекуването на болните във Варненската болница, в т. ч. и на тия в Психиатричното отделение, а също и за ролята на „Медицинско списание“. Тогава авторката подчертава изрично решаващата роля на д-р А. Пюскюлиев във всички медицинско-здравни начинания в града, без да обръща специално внимание върху вношения от него в Народното събрание проект за изменение на Санитарния закон от 1888 г. Ала ролята на управителя на Варненската държавна болница е изведена на челно място като най-заслужил деятел и първосъздател на „Медицинско списание“. Списанието, според д-р А. Головина, фалирало преди няколко месеца. По-нататък се казва,

---

летия във „Военноисторически сборник“ [Военноисторически сборник, 1990, кн.2, с. 128–141; 1996, кн. 2, с. 95–112; кн. 4, с. 96–122; кн. 5, с. 86–103].

че в България обичали да получават всякакви издания, но не и да плащат за тях. Изричането на такива нелицеприятни истини се свързва обаче с партиите, които си издавали вестниците, без да се интересуват възстановяват ли се изразходваните средства или не [Змеѝв, Л. Ф. 1890, прибавление, с. 18].

Може само да се предполага, но не и с категоричност да се докаже, че подобни обобщаващи оценки в критичен порядък, при евентуално доставяне книгата на Л. Ф. Змейов в началото на 1890 г., ще да е отключило негативизма спрямо д-р А. Головина на д-р Пюскюлиев. Все пак не трябва да се забравя, че той е зет на министъра на просвещението Георги Живков – най-малката сестра на неотдавнашния регент е съпруга на доктора. А Г. Живков пък е първа фигура в антуража на премиера, който гледа с мнителност не само на връзките на семейството с екскняза, но и на опитите да се установят контакти със среди около новия княз Фердинанд Саксбургготски. Че д-р А. Пюскюлиев е вероятно съпричастен с новия „подход“ срещу д-р Головина подсказва и писмо на софийския адвокат Гатев (Ганев) до започналия вече биографичния си труд за наскоро починалия бивш княз Батенберг съпруг Ал. Ф. Головин. Софийският адвокат, удостоил Ал. Ф. Головин с обръщението „Драгий Родолубецо“, узнал от Д. Петков, че „действително Пискюлиев силно интригувал против госпожата...“³. Писмото е от 28 февруари 1894 г. и е отговор на молбата на Ал. Ф. Головин да се ходатайства пред Ст. Стамболов д-р Головина да бъде върната в черноморския град. А последната още от август 1893 г. де факто е била заставена, заедно с ръководеното от нея варненско Психиатрично отделение, да работи, лекувайки пациентите си, пък и новите такива, в гористата и красива местност около Петропавловския манастир край Търново.

В действителност от края на лятото – началото на есента на 1893 г. при съвършено нови условия, ратуващата в статиите си за подходяща природно-климатична микросреда при терапията на психичноболните лекарка, бива преместена край града, в който тя пристига за пръв път в родината на дедите си през зимата на 1879 г. Преместването обаче съвсем не е било на доброволни начала. Според софийския адвокат д-р Пюскюлиев бил този, който „я растакал от един град в друг“⁴.

Но през 1891–1892 г. активно навлязла в клиничната практика като психотерапевт, въпреки изпълнението и на материнския дълг, тя е вече установи-

³ Д. Петков („Свирчо“) е един от най-близките хора до Стамболов и по това време председател на Народното събрание [ДА – Варна, ф. 743К, оп. 1, а.е. 6, л. 18].

⁴ (Разтакавам = напразно разкарвам). След много години, когато варненската интелектуална общественост отбелязва в 1930 г. 80-годишнината на д-р Головина, пред фотографския обектив на предна линия застават и тя, „виновничката“ за тържеството с голям букет в ръцете, и д-р А. Пюскюлиев. Но помежду им, като помирител, седнал на стол е и най-много виделият и препатилият варненско-преславски митрополит Симеон (1840–1937 г.). А толкова заслужилият към българските медицина и здравеопазване д-р Ангел Пюскюлиев – връстникът и шурейт на Георги Живков и баджанак на Димитър Благоев – напуска земния свят две години след д-р А. Головина – в 1935 г. [ДА – Варна, ф. 743К, оп. 1, а.е. 6, л. 18].

ла контакти с цел да сътрудничи като авторка със свои статии и материали и на авторитетни специализирани издания като „Архив психиатрии, неврологии и судебной психопатологии“ (издавано в Харков), като „Algemeine Zeitschrift für Psychiatrie und psychich-gerictl. Medicin“, „Annuel of tne uniwersal medical Sciences – Philadelphia“. Изменилите се рязко обстоятелства обаче със сигурност предполагат и известно „замразяване“ на публицистично-творческата активност.

Местният вестник „Черно море“ известява на своите читатели, че „Варненска лудница вече няма“ [**Черно море**, бр. 75, 21 авг. 1893], но явно въвежда читателите си в заблуждение, защото дезинформира, че преместването на Психиатричното отделение на д-р А. Головина ставало по нейно настояване в интерес на душевно болните. Затова и редакцията изказва похвала към д-р Головина, тъй като с промяната тя материално губела.

В действителност закриването, съпроводено с преместване на Психиатричното отделение в Петропавловския манастир, е взето не само без желание на семейството на д-р А. Головина, но става по целесъобразност, в която не може да не се съзрат и политически мотиви. Само че този акт не е породен пряко от кореспонденцията им с Батенберг (граф Хартенау), а поради дързостта им да безпокоят епистолярно и новия държавен глава. Ето какво ни дава като информация черновата на последното „варненско“ писмо на лекарката до екс-монарха от 3 октомври 1893 г. Писано е на руски език, вероятно за да бъде обсъдено със съпруга ѝ – дотогава не един и два документа, както и нейни статии, са готвени на български. Сега обаче не е така. В черновата четем: „Според надписа на писмото Ви, адресирано до Варна, виждам, че Вие не знаете нищо за голямата промяна, станала в нашия живот“. Тя продължава: „Два месеца стават вече откак изоставихме Варна и живеем в уединения Петропавловски манастир до Търново сред гората и планината в същата сграда и даже в същите стаи, в които бе затворен митрополит Климент“⁵ и обяснява: „Това се случи така: при идването през това лято на г-н Стамболов във Варна при срещата с чиновниците, на която аз не съм присъствала, той казал, че ме съветва да изоставя кореспонденцията си с княз Фердинанд и княгиня Клементина и че за прекратяване на връзката ни ... ще бъде принуден да ме изпрати в манастир“ [**ДА – Варна**, ф. 743К, оп. 1, а.е. 8, л. 2].

По-нататък авторката на писмото съобщава, че още на 26 юли 1893 г. получила нареждане да се отправи към крайтърновския манастир и да го приспособи за болница за психично болни, а след това били изпратени и нейните пациенти. Назовавайки установяването си там „почетно изгнание“, д-р Головина споделя, че се чувствала изолирана от света и че понасяла всички лишения и нужди и заради своите „нешастни болни“. Началото на своите беди тя виждала

---

⁵ Тук авторката на писмото има предвид временното заточение на принципиалния противник на Ст. Стамболов и на княз Фердинанд, заради проблема с изменението на чл. 38 от Конституцията. В манастира от 1874 до 1892 г. е било богословско училище, ръководено от Недьо Жеков.

в някакви поправки на документи, предадени от М. Якобсон – бившият преводач при руското консулство в Русе. В папките при запознаването с някои от тези „подправки“ читателят може да съзре примирително-центристката роля на съпруга Ал. Ф. Головин, който действително се е стремил да изглади противоречията с централните руски власти. Но след скъсването на двустранните отношения между Русия и България, последният е афоресан от самодържавието като агент на княз Батенберг и пред него не е останала друга възможност, освен да моли българските власти за поданство. Със сигурност всички детайли не ще да са били известни на съпругата му, когато споделя с ексмонарха своите съмнения, като оставя и „вратичка“ за бъдещо по-добро развитие на нещата: „Аз все пак се надявам, че ще намеря справедливост при г-н Стамболов“.

Интернираният заедно с нея в манастира съпруг пише на 20 октомври 1893 г. молба, подновяваща негово искане от 4 ноември 1892 г. Същността на молбата е да му се дадат правата на български поданик и да му се издаде паспорт като такъв [ДА – Варна, ф.743К, оп. 1, а.е. 6, л. 13]. Скоро, много скоро, още на 30 октомври, пред Парламента се докладва за неговата молба, към която имало приложено и едно свидетелство от Варненското градско общинско управление, че Ал. Ф. Головин можело да се приеме за български поданик, освен това имало и приказ, илюстриращ, че той е вземал участие в Сръбско-българската война и т.н. Специална парламентарна комисия решава, че „*предвид на това, че просителят отдавна живее в България, че едва ли някога ще напусне страната..., понеже той е мъж на известната 2-жа доктор Головина, която занимава държавна служба*“, тя – комисията – има основание да предложи приемането му за български поданик. Народното събрание единодушно гласува предложението [Дневници стенографически на VII обикновено..., с. 69]. Така тотално доминираното от стамболовистката партия Шесто обикновено народно събрание, председателствано от Димитър Петков, разсейва натрупалото се в душите на семейството напрежение и д-р Головина би могла вече по-спокойно да работи по лечението и битовото устройване на своите пациенти в болничното заведение, което след около година и половина бива приведено като отделение към Търновската болница [Петропавловската психиатрическа болница..., 1894]. Този статус се запазва до голямото Търновско земетресение на 1 юни 1913 г. Но точно тогава, на 17 (29) ноември 1893 г., в Грац умира на 36-годишна възраст граф Фон Хартенау (бившият княз Александър I Български). Тази скръбна вест, както и новината, че той е пожелал да бъде погребан в София, семейството узнава обаче няколко дни по-късно. В душите и на двамата съпрузи, които са безкрай предани на екскняза като личност, отново се настаняват тревогите и мъката.

Краен интерес, дори и за нашия съвременник, буди обстойната и придружена даже с фотоилустрации статия в голямоформатното списание „Светлина“ под наслов „Петропавловската психиатрическа болница при гр. Търново“. От нея днес узнаваме прелюбопитни детайли за спецификата и трудностите на крайно отговорната работа, които съпътстват битието на психотерапевта д-р А. Головина, в т.ч. и за заканите за посегателство над живота ѝ. От този матери-

ал узнаваме и за суперлативната оценка на проф. Ж. Шарко по повод нейното представяне на публичния държавен изпит при дипломирането ѝ в Париж.

Зимата отминава и д-р А. Головина отново по повеля на дълга, след като е стабилизирала отделението в манастира, е призована да вложи своите сили, знания и умения в укрепване основите на току-що откритото Психиатрично отделение към Ловешката държавна първостепенна болница [Стоянов, проф. П. 1934]. Това преполога известно забавяне на медицинско-публицистичната работа, но не и отказ от писаното слово. Още в края на март 1894 г. тя подновява участието си в посоченото сп. „Светлина“ чрез кратък материал за „най-значимия в света хирург“ проф. Теодор Билрот, а не след дълго и със свои разсъждения за „летните разходки и лечебните заведения“.

В средата на лятото през 1894 г. на пазара на българската медицинска периодика се появява интересното и популярно-четивно списание „Медицинска беседа“. В него редакторът д-р Витанов тутакси дава място на оригиналните съждения на д-р А. Головина из сферата на психиатрията за „Престъпникът пред медицинския съд“ [Головина, А. 1894]. В обширния материал, основаващ се и на задълбочено познаване на руска, френска, немска и англоезична литература, авторката развива и свои интересни съждения. Ще посочим едно от тях. Към края на обемистата статия е записано: „Изучаването на престъпника, на неговото тяло и душа, трябваше непременно да доведе до предположението, че главното, основното отличие на престъпника трябва да е несъвършенството на неговата нервна система, защото за нравственото съвършенство е необходимо здраве на нервната система... Психиатрията ни учи, че първият знак за разболяване на нервната система е отслабването на нравствената дейтелност“ [Головина, А. 1894, 4, с. 162]. По-нататък още през същата година, но преди завръщането на семейството във Варна, сътрудничеството с това списание ще продължи с темата „Престъпленията на тълпата“ (в следващите четири книжки). А малко по-късно (към началото на 1896 г.) авторката отново ще засегне болезнената и досега тема за връзката между психичните заболявания и нравствеността.

В началото на есента на 1894 г. семейството се завръща във Варна, за което свидетелства едно съобщение във в. „Черно море“, че д-р Головина живеела временно не в своя дом [Черно море, № 113, 26 септ. 1894]. След две седмици същият вестник помества друго съобщение – д-р Головина известява „своите почитаеми клиенти“, че се е преместила да живее „в собствената си къща в Трети участък, ул. „Гургулят“ № 97 /... близо до банята/, гдето и ще приема занапред болните“ [Черно море, № 118, 10 окт. 1894]. Известно е, че със завръщането в черноморския град тя е натоварена като старши лекар да оглави и Терапевтичното отделение. Без ни най-малко да оспорваме тази теза, ще трябва да внесем известно уточнение – след около половин година обаче излиза Приказ № 100, който разпорежда тя да стане управляващ и на Варненския оспен (противошарков) институт, замествайки своя колега д-р Н. М. Иванов⁶ [Недялков,

⁶ Д-р Никола Иванов е взел участие като лекар в Сръбско-българската война. От 1895 до 1902 г. е изпълнявал длъжността управител лекар на Варненската болница.

д-р Ал. 1910, с. 52–53] – също бесарабски българин от Болград, също възпитаник на Парижкия медицински факултет, но по-млад с 6 години. Скоро след това Оспенният (Противошарковият) институт се пренася в София, а д-р Головина си остава завеждащ Терапевтичното отделение. Това обаче не е пречка тя да продължи своите научни занимания както в областта на психиатрията, така и в други области, като изнася своите разсъждения в достъпно-публицистична форма главно в специализирания печат.

През 1895 г. в столицата започва да излиза като списание на българските лекари под редакцията на д-р Золотович списание „Медицински сборник“. Още в първия, а след това и в третия брой, излиза обширната статия на д-р А. Головина „Отглеждането на душевноболните и устройството на психиатрическите болници“ [Головина, А. 1895б].

В средата на лятото, сякаш за да докаже, че авторката се сблъсква със сериозни медицински казуси в терапията на психичните заболявания, трайно установилата се завинаги във Варна лекарка публикува „Един случай от сиренгомиелия, наблюдаван във Варненската болница“⁷ [Головина, А. 1895а]. Тук като цитира немски и руски изследвания, д-р Головина се позовава и на авторитета на силно уважавалия я навремето и наскоро починал неин цитиран вече преподавател проф. Ж. Шарко (1825–1893 г.).

А в обширния материал за отглеждането на душевноболните, след като цитира германска, руска и френска научна литература от XIX в., тя акцентува на очертаващата се в исторически план диференциация на душевноболните според характера на заболяването, а също и на приложението на трудотерапията. Впечатлява и друг момент – още в началото на статията тя прави хронологичен обзор на отношението на човешкото общество от древността до своето време към душевноболните, и атакува открито жестокото отношение към „умоповредените“ през Средновековието. Според нея „калугерите и поповете“ занемарили лекуването, вследствие на това, че смятали душата като нещо независимо от тялото... Убеден ратник за хуманно отношение към този вид болни, първата българка психиатър пледира за трудотерапия, особено в „земеделчески колонии“.

По-нататък д-р Головина разширява своето внимание и към други насоки на медицината, освен психотерапията, без да скъсва окончателно с нея... Преди да запознае читателите с „Един пресен случай на прилепчиво умопобъркване“ в австро-унгарската столица [Головина, А. 1896а], отлично владеещата и немския книжовен език запознава чрез свой превод от *Wiener Medizinische Presse* с един особен казус на „*Vesania transitoria* у неврастениците“ (т.е. с *преминаваща лудост* при неврастениците) [Головина, А. 1896г]. Със сигурност вниманието на читателската маса, небезразлична към медицинската проблематика, ще да е било привлечено и от разсъжденията на авторката по темата за „Нравствено-то

---

⁷ Сиренгомиелията е заболяване в надлъжните кухини на сивото вещество на гръбначния мозък. А по това време авторката на статията оглавява Терапевтичното отделение – б.м. К.К.

умопобъркване“ [Головина, А. 1896в], в която е показана и много висока обща (социална и литературна) култура. Пак от това време са и нейните наблюдения върху неврастенията [Головина, А. 1896б].

„Живият живот“ в цялата му сложност и многообразие властно изисква, освен теоретичните и понякога умозрителни конструкции в областта на медицината, да се обръща внимание и на житейските и делнично-прозаични проблеми в семейството. И ако „съпругеската половина“ Александр Фьодорович е оставен да витае в дебрите на своите грижи как чрез издадената си книга за починалия Александър Батенберг да допринесе за едно по-форсирано нормализиране на руско-българските отношения, то грижите по обучението и възпитанието на подрастващия Юрий предполагат вникване и в проблемите на образоването и възпитанието. Като своеобразно внимание спрямо училищния живот на децата изобщо трябва да разглеждаме и решението на д-р Головина, която има своя клиентела, и в материално отношение осигурява нормални условия за живот на близките си, да стане на 47 години преподавател по „Хигиена и домашна медицина“ в Девическото професионално училище във Варна [Женски свят, № 21, 1 ноем. 1897]. Скоро след това ще я видим и като организатор на женското дружество „Саморазвитие“. А през следващата учебна година, навлязлата и сред педагогическите среди лекарка, отново на обществени начала, ще попадне и в авангарда на Дружеството за подпомагане на бедни ученички към Варненската държавна девическа гимназия „Мария Луиза“.

Пряката ѝ ангажираност в Терапевтичното отделение и вече нарасналите обществени ангажименти я правят все по-слабо съпричастна към проблемите на психиатрията. А през новия, XX век регистрираме единични случаи на директно занимание с проблеми на „душевните“ болести и тяхното лечение, но и с несекналия стремеж да се учи и усвоява все ново и ново знание: около 1905–1906 г. в полезрението ѝ попада изучаването на хипнозата, с която навремето се е занимавал някогашният ѝ учител Ж. М. Шарко.

Как би следвало да се оцени практическата и научно-публицистичната дейност на д-р Головина в сферата на психиатрията от гледна точка на историческото време, след като е видно, че този род дейност не е единствената? Специалистите изследователи, проучвали съхранения „Регистър за записване на вскритията“ от 1889 г. намират, че всичките 15 починали в отделението са аутопсиранни, като се правела подробна съпоставка на клиничната и патолого-анатомичната находка. Особено подробни били 10-те епикризи, подписани от д-р Головина. В протоколите се описвало подробно състоянието на костите на черепната кутия и мозъчните обвивки, теглото на мозъка, консистенцията на сивото и бялото вещество, количеството и цвета на ликвора, кръвонапълването на кръвоносните съдове, наличието на кръвоизливи и пр. Според някои изследователи: „За времето, в условията на голяма изостаналост на нашата страна в първите години след Освобождението ... провеждането на такива изследвания при психично болните е представлявало сериозен опит на нашата практическа медицина да върви в крак с постиженията на медицинската наука в

напредналите страни“ [Иванов, Вл., Л. Иванова. 1967, с. 132]. Като признават обективната невъзможност за съвършена диагноза върху базата на съпоставката между клинични и патологоанатомични резултати, авторите подчертават, че във всички протоколи личи убеждението на д-р Головина, че психичната болест е болест на главния мозък [Иванов, Вл., Л. Иванова. 1967, с. 133]. И всичко това се извършва на фона на едно все по-видимо отчуждаване от политическия живот и от политиката въобще. Ето защо струва си да отбелязваме в учебникарската литература името ѝ не просто да бъде между „пионерите“ на психиатрията, редом с имената на д-р Ст. Данаджиев, В. Владов, Д. Калевич, Д. Бараков, Н. Москов, М. Михайлов и др., а специално да акцентуваме върху името на д-р Головина, която извършва като колега, но и като жена с особен творчески натюрел, трудния преход от общата медицина към толкова специфичната насоченост на психиатрията, без да игнорира и крайно неприятната за една женска натура патоанатомия.

А в самия край на отиващия си ХІХ век, благодарение на цялостната си професионална и родолюбива дейност, тя успява да привлече вниманието до такава степен, че да попадне в първата българска енциклопедия – през 1899 г. в „Енциклопедически речник“ на Л. Касъров на нея е отделена близо цяла страница [Касъров, Л. 1899, с. 304]. Това може да се приеме като атестат и за историческа значимост.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Архивни източници и периодичен печат

НА – БАН – Научен архив на Българска академия на науките, фонд 19К. [Nauchen arhiv na Balgarska akademiya na naukite, fond 19K.]

ДА – Варна – Държавен архив – Варна, фонд 743К. [Darzhaven arhiv – Varna, fond 743K.]

Варненски общински вестник, 1890. [Varnenski obshtinski vestnik, 1890.]

Женски свят, 1897. [Zhenski svyat, 1897.]

Свобода, 1890, 1891. [Svoboda, 1890, 1891.]

Черно море, 1893, 1894. [Cherno more, 1893, 1894.]

Публикации

Головина, А. 1887 – Анастасия Головина. Изследване на мухædema. – Медицинско списание, кн. 27, 20 юли 1887, 417–420. [Anastasia Golovina. Izsledvane na мухædema. – Meditsinsko spisanie, kn. 27, 20 yuli 1887, 417–420.]

Головина, А. 1891а – Анастасия Головина. Електротерапия при душевните болести. – Светлина, кн. 2, 14; кн. 3, 8; кн. 4, 7; кн. 5, 17, кн. 6, 14 и сл. [Anastasiya Golovina. Elektroterapiya pri dushevните болести. – Svetlina, kn. 2, 14; kn. 3, 8; kn. 4, 7; kn. 5, 17, kn. 6, 14 i sl.]

Головина, А. 1891б – Анастасия Головина. За спиритизма в свързка с душевните болести. – Светлина, кн. 12, 1891, 2–3. [Anastasia Golovina. Za spiritizma v svraska s dushevnite bolesti. – Svetlina, kn. 12, 1891, 2–3.]

Головина, А. 1894 – Анастасия Головина. Престъпникът пред медицинския съд. – Медицинска беседа, г. I, 1894, кн. 1, 15–20; кн. 2, 60–67; кн. 3, 107–114; кн. 4, 158–163 и сл. [Anastasia Golovina. Prestapnikat pred meditsinskiya sad. – Meditsinska beseda, g. I, 1894, kn. 1, 15–20; kn. 2, 60–67; kn. 3, 107–114; kn. 4, 158–163 i sl.]

Головина, А. 1895а – Анастасия Головина. Един случай от сиренгомиелия, наблюдаван във Варненската болница. – Медицински сборник, 1895, кн. 4, 360–369. [Anastasia Golovina. Edin sluchay ot sirengomielia, nablyudavan vav Varnenskata bolnitsa. – Meditsinski sbornik, 1895, kn. 4, 360–369.]

Головина, А. 1895б – Анастасия Головина. Отглежданието на душевноболните и устройството на психиатрическите болници. – Медицински сборник, 1895, кн. 1, 35–59; кн. 3, 235–237. [Anastasiya Golovina. Otglezhdaniето na dushevnobolnite i ustroystvoto na psixiatricheskite bolnitsi. – Meditsinski sbornik, 1895, kn.1, 35–59; kn. 3, 235–237.]

Головина, А. 1896а – Анастасия Головина. Един пресен случай на прилепчиво умопобъркване. Медицински сборник, 1896, кн. 8, 460–463. [Anastasia Golovina. Edin presen sluchay na prilepchivo umopobarkvanie. Meditsinski sbornik, 1896, kn. 8, 460–463.]

Головина, А. 1896б – Нервна слабост, неврастения. – Светлина, 1896, кн. 5, 61–62; кн. 6, 70–72. [Nervna slabost, nevrasteniya. – Svetlina, 1896, kn. 5, 61–62; kn. 6, 70–72.]

Головина, А. 1896в – Анастасия Головина. Нравствено умопобъркване. – Медицинска беседа, Г. II, ян.–февр. 1896, кн. 7–8, 404–421. [Anastasia Golovina. Nrvastveno umopobarkvanie. – Meditsinska beseda, G. II, yan.–fevr. 1896, kn. 7–8, 404–421.]

Головина, А. 1896г – Анастасия Головина. Vesania transitoria у неврастениците. Медицински сборник, Г. II, 1896, кн. 5, 325–331. [Anastasia Golovina. Vesania transitoria u nevrastenitsite. Meditsinski sbornik, G. II, 1896, kn. 5, 325–331.]

Дневници стенографически на VII обикновено..., с. 69 – Дневници стенографически на VII обикновено народно събрание. кн. 1, I р.с., IX зас. [Dnevniksi steno-graficheski na VII obiknoveno narodno sabranie. kn. 1, I r.s., IX zas.]

Змеёв, Л. Ф. 1890, прибавление – Л. Ф. Змеёв. Бѣлое врачебной Россіи. Кн. I. С.-Петербург, 1890, Прибавление – А. Головина, Медицина в Болгарии [L. F. Zmeyov. Bloe vrachebnoy Rossii. Kn. I. S.-Peterburg, 1890, Pribavlenie – A. Golovina, Meditsina v Bolgarii.]

Иванов, Вл., Л. Иванова. 1967 – Вл. Иванов, Л. Иванова. Бесарабската българка д-р Анастасия Головина във Варна. – Проблеми на историята на медицината и на българо-руските и българо-съветски връзки. София, 1967. [VI. Ivanov, L. Ivanova. Besarabskata balgarka d-r Anastasiya Golovina vav Varna. – Problemi na istoriyata na meditsinata i na balgaro-ruskite i balgaro-savetski vrazki. Sofia, 1967.]

Калчев, К. К. 1996 – Калчо Костов Калчев. Доктор Анастасия Головина – една забравена българка. В. Търново, 1996. [Kalcho Kostov Kalchev. Doktor Anastasiya Golovina – edna zabravena bulgarka. V. Tarnovo, 1996.]

Касъров, Л. 1899 – Л. Касъров. Енциклопедически речник. Ч. I. Пловдив, 1899. [L. Kasarov. Entsiklopedicheski rechnik. Ch. I. Plovdiv, 1899.]

Миленков, К. 1981 – К. Миленков. Административните разпоредби и плано-востта в развитието на българската психиатрия – Първи национален конгрес по исто-

рия на медицината. Доклади. Шумен. 1981. [K. Milenkov. Administrativnite razporedbi i planovostta v razvitiето na bulgarskata psihiatria – Purvi nacionalen kongres po istotia na medicinata. Dokladi, Shumen, 1981.]

Миленков, К. 1985 – К. Миленков. Манастирската дисциплина и развитието на психотерапията в българските земи. – Трети национален конгрес по история на медицината. Доклади. София, 1985 [K. Milenkov. Manastirskata disciplina I razvitiето na psihoterapyata v balgarskite zemi. V.Tarnovo – Treti nacionalen kongres po istoria na medicinata. Dokladi. Sofia, 1985.]

Митев, Й. 1985 – Йоно Митев. Съединението 1885 г. София, 1985. [Yono Mitev. Saedinenieto 1885 g. Sofia, 1985.]

Недялков, д-р Ал. 1910 – д-р Ал. Недялков. Варненското медицинско дружество (по повод 25-годишнината от неговото основаване). София, 1910. [d-r Al. Nedyalkov. Varnenskoto medicinsko druzhestvo (po povod 25 godishninata ot negowoto osnovavane). Sofia, 1910.]

Петропавловската психиатрическа болница..., 1894. – Петропавловската психиатрическа болница при гр. Търново. – Светлина, кн. 2, февр. 1894, 23–35. [Petro-pavlovskata psihiatricheska bolnitsa..., 1894. – Petropavlovskata psihiatricheska bolnitsa pri gr. Tarnovo. – Svetlina, kn. 2, fevr. 1894, 23–35.]

Русев, д-р М. 1904 – д-р Марин Русев. Исторически преглед на медицинската част и медицинската книжнина в България (юбилейна книга). София, 1904. [d-r Marin Rusev. Istoricheski pregled na medicinskata chast i medicinskata knizhnina v Balgaria (yubilejna kniga), Sofia, 1904.]

Стоянов, проф. П. 1934 – проф. П. Стоянов. Санитарна история на гр. Ловеч. – Ескулап, №7, 15 март 1934 г. [prof. P. Stoyanov. Sanitarna istoria na gr. Lovetch – Eskular, № 7, 15 mart 1934.]

Христов, Хр. 1948 – Христо Христов. Принос към историята на Съединението – Известия на Българското историческо дружество. Т. 22–24, 1948. [Hristo Hristov. Prinos kam istoriyata na Saedinenieto – Izvestia na Balgarskoto istorichesko druzhestvo. Т. 22–24, 1948.]

Христов, Хр., Т. Ташев, Й. Стоименов и др. 1988 – Хр. Христов, Т. Ташев, Й. Стоименов. Психиатрия. София, 1988. [Hr. Hristozov, T. Tashev, Y. Stoimenov. Psihiatria. Sofia, 1988.]